
Amin Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**,
çev.: Ali Berktaş, 20. bsk. (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: 2012), 290 s.

Lübnan asıllı Arap bir tarihçi olan Amin Maalouf'un ilk baskısı 1983 yılında yayımlanan Arapların Gözünden Haçlı Seferleri isimli kitabı roman diliyle anlatılmış bir tarih kitabıdır. 6 kısım ve 14 bölümden oluşan kitap, 11.yüzyılın sonlarından 13.yüzyılın başlarına kadar devam eden Haçlı Seferlerine, siyasi ve dini amaçlar güden bu savaşların asıl muhataplarının gözünden bakmayı hedeflemiştir. Bunu yaparken de İbnü'l Kalanisi, İbnü'l Esir, İbn Cübeyr, Usame ibn Munkiz gibi Arap vakanüvislerin, yazar ve diplomatların eserlerinden ve günlüklerinden faydalanmıştır. Okuyucuya kolaylık sunulması açısından kitabın başında bölge haritası bulunmaktadır. Çok fazla şehir, çok fazla savaş olduğu düşünülürse bu oldukça isabetli bir davranış olmuştur.

Kitabın önsözünde yazar kitabın amacını ortaya koymaktadır. Buna göre amaç, Haçlı Seferlerinin tarihini alışılmışın dışında, ötekini gözünden, gözden kaçan olaylarla birlikte hikâyeye etmektir.

Kitabın giriş kısmında 1099 yılında Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgalinin ardından Haçlı zulmünden kaçan ve Şam'a sığınan muhacirlerin, Şam Kadısı Ebu Said el-Herevi önderliğinde Bağdat'a giderek halifeden yardım istemesini anlatan anekdota yer verilmiştir. Bu muhacirlerin şahsında hicret övülmüş, bazı durumlarda bir zorunluluk olduğu anlatılmış ve bizzat kendisi hicret etmiş İslam peygamberine atıfta bulunulmuştur. Ancak Kudüs'ten ayrılan muhacirlerin yardım çağrılarında İslam halifesi tarafından itibar edilmediğine de Müslümanların yaşadığı hayal kırıklığıyla birlikte yer verilmiştir. Müslümanlar Batı'dan gelen bu tehdidi iyi algılayamamış bu durumdan ilk başlarda çok da rahatsız olmamışlardır.

Birinci kısımdan itibaren kitabın sonsözüne kadar yaklaşık iki yüzyıllık bir zaman diliminde Haçlıların Anadolu'dan başlayarak İslam coğrafyasına yaptığı saldırılar, kazandığı zaferler, aldığı mağlubiyetler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kronoloji düzenli olarak

verildiği için olayların takibinde zorlanılmamaktadır. Olası bir kafa karışıklığında kitabın sonunda yer verilen kronolojiden de faydalanılabilir.

Kitap boyunca adım adım haçlıların ilerleyişleri verilmiş, Müslüman emirlerin, çoğu seferinde benzer hatalara düştükleri görülmüştür. Hemen hemen hepsinde olayların istediği gibi seyretmediğini fark eden komutan, emir, vali son anda savaş alanından kaçmış, geride kalan masum ve samimi halk helak olmuştur. Müslüman idareciler birbirlerinin başına gelen felaketlerden ders almayı bir türlü becerememiş, kendisini beraberindeki halkı birçok sefer felakete sürüklemiştir. Günümüz İslam coğrafyasının, tarih tüm çarpıcılığıyla gözler önündeyken, benzer hatalarda bulunması ise son derece trajiktir.

Kitaptaki en çarpıcı noktalardan biri İslam dünyasının parçalanmışlığı, her bir sultanın, emirin, halifenin şahsi çıkarlarını nasıl din ve devlet çıkarlarının önüne koyduğu, basiretsiz, yeteneksiz idarecilerin aldığı yanlış kararların nasıl binlerce insanın geleceğine mal olduğudur. Bu bölgedeki Müslüman emirler güç, para, nüfuz için mücadele etmiş, devlet yönetiminde bu tür kavgalar hiç eksik olmamıştır. Din devleti statüsünde olan bu yönetimlerde din amaç olmaktan çıkıp güç, para ve nüfuza ulaşma noktasında bir araç olmuştur. Kitapta da ifade edildiği üzere on birinci yüzyıl Arap dünyasında cihat zor duruma düşen emirlerin sarıldığı bir slogandır sadece. Bir emir, ancak kişisel çıkarları varsa bir başka emirin yardımına koşar. (s. 35)

Kitapta defalarca örneği görülen mesele, emirlerin kendi yerlerini sağlamlaştırmak için dindaşları olan komşu yönetimlere karşı hiç çekinmeden Frenklerle iş birliği yapması, onların Müslüman coğrafya üzerindeki ilerleyişlerine yer yer destek olması, hediyeler, savaş teçhizatı, para konusunda utanç verici bir biçimde bonkör davranmasıdır. Humus Emir'i Cenahüddeve'nin at eksikleri olduğunu öğrenince Frenklere savaş atı hediye etmesi, bu örneklerden sadece biridir. Haçlılara Müslüman coğrafyadaki ilerleyişleri sırasında bir engelle karşılaşmamaları adına verilen kılavuzlar, çıkarları çatışan bir Müslüman emir yerine Frenk yönetimlerinin tercih edilmesi de okuyucuyu hayretler içerisinde bırakan noktalardandır. (s. 52) Ebu Said el-Herevi'nin gerçekleştirdiği bir diğer eylem de gaflet

uykusundaki bu Müslüman yönetici ve tebaanın uyanışına yöneliktir. El- Herevi bir cuma günü beraberindeki muhacir topluluğunu Bağdat Ulu Cami'ye götürmüştür. Ramazan ayında olunmasına karşı, cemaatin camiye akın ettiği bir sırada, el- Herevi açık açık oruç bozup yemek yemeye başlamıştır. Çevresinde toplanan öfkeli kalabalığa ve askerlere verdiği yanıtla da avamın yozlaşmış dini inancına tepkisini ortaya koymuştur. Etrafındakilere binlerce Müslümanın katledilmesini ve İslam'ın kutsal mekanlarının yıkılıp yok edilmesini hiç umursamazken, bir kişinin oruç bozmasının onları neden bu kadar sarstığını sormuştur. Sonrasında verdiği etkili vazla insanların maneviyatlarını güçlendirmiştir. Ancak bu uygulamanın maalesef faaliyete dönüşmemiştir. (s. 62)

Müslüman yönetimlerin gaflet içerisindeki halleri sonucu Frenkler çok da büyük zorluklarla karşılaşmadan Kudüs'e kadar ulaşabilmiş, bu güzergahta önlerine çıkan yerleşimleri yağmalamış, halka akıl almaz işkenceler uygulamışlardır. Maarra'daki yamyamlık vakaları bunun en dehşet verici örneğidir. Yazar inanması güç bu sahneleri oldukça etkili bir şekilde betimlerken olayların Hıristiyan kaynaklarda da yer aldığını ancak üstünün örtülmeye çalışıldığını belirtmiştir.

Başlangıçta kendi çıkarlarıyla ters düşmediği için Frenk istilalarına aldırmayan, hatta memnun olan Müslüman emirlerin din kardeşlerinin düştükleri durumu umursamaması, Frenklerle iş birliği yapması pek de işe yaramamıştır. Din kardeşleriyle aynı kaderi paylaşmaları kaçınılmaz olmuştur. İznik, Antakya, Halep, Şeyzer, Maarra, Trablusşam, Sayda, Sur ve nihayet Kudüs'te yaşananlar bu acı tabloyu gözler önüne sermektedir. Suriye'deki iki kardeş sultanın bitmek bilmeyen kavgası, ortak tehdit karşısında barışmayı ve birlikte hareket etmeyi asla düşünmemeleri durumun vahametini ortaya koymaktadır. Peki istisnalar hiç olmamış mıdır? Kitaptan edinilen izlenime göre ne zaman ki Müslümanlar şahsi çıkarlarını Müslüman dünyanın önüne koymamış ne zaman güçlerini birleştirmeyi başarmış ne zaman komşularının yaşadıklarından ders çıkarabilmiş, o zaman canla başla mücadele edip Haçlılara geçit vermemiştir. Antakya ve Maarra'daki yaşananların kaybetmeleri halinde kendi başlarına da geleceğinden emin olan Arga Müslümanları muhteşem bir direniş örneği sergilemiş ve kalelerini teslim etme-

mişlerdir. (s.54) Başlarındaki korkak idarecilere daha fazla tahammül edemeyen Askalan halkı da yönetimi Frenklerin idaresine veren valiyi öldürüp şehirlerini Frenklerden almışlardır. (s. 92) Yine Harran'da güçlerini birleştiren Çökürmüş ve Sekmen isimli komutanlar şanlı bir zafere imza atmışlardır. (s. 77) Kendilerinden övgüyle bahsedilen Nurettin Zengi ve Sultan Selahattin de okurların moralini bu anlamda düzelten şahsiyetlerdir.

İbnü'l Esir geçmiş zaman hükümdarları içerisinde, Hulefa-i Raşidin hariç, Nurettin kadar erdemlisine ve adiline rastlamadığını belirtmiştir. (s. 137) Bu mütevazi devlet adamının ilkeleri: tek din, tek devlet, tek amaç ve cihattır. Selahattin'e gelince onu diğer hükümdarlardan ayıran, sıradan insanların yanında bile mütevazi kalabilmeyi bilmektir.

Yazar kitapta anlatılan olayların yanında her bir hükümdarın insani, ahlaki, dini yönlerine de yer vermiş ve böylece okurlara bir kıyas imkânı sunmuştur. Bu kıyas imkânı sadece Müslüman emirler için değil Frenk dünyası ve Müslüman alemi arasında da mümkündür. Bir tarafta işgal ettikleri kaleleri boşaltırken karşı tarafa can ve mal güvenliği vaat eden ancak savunular kaleden ayrılır ayrılmaz verdikleri sözü bir kenara bırakıp yağma ve talan işine girişen Frenkler, bir tarafta savaş esnasında Frenk cephesinden gelen ve Müslümanlar tarafından kaçırılan küçük kızını Müslümanların hükümdarından isteyen bir kadının bu isteği üzerine derhal kızı buldurup annesine teslim eden Selahaddin. Bir tarafta Frenklerin Kudüs istilası esnasında korkudan sinagoglarına kapanıp dua eden Yahudileri sinagoga ateşe vererek katleden Haçlılar, bir tarafta Kudüs'ün fethi sonrasında kendisinden sonra Müslümanların da aynısını yapmalarından çekinerek Kutsal Kabir Kilisesi'nin içinde namaz kılmayı reddeden Hz. Ömer'in inceliği. Hz. Ömer bu şekilde hareket ederek ibadethanenin gelecekteki güvenliğini sağlamıştır. Nitekim daha sonraları Hz. Ömer'in namaz kıldığı yere Hz. Ömer Cami inşa edilmiştir. Yine Kudüs'ü Haçlılardan geri aldığı anda Hıristiyan ibadet yerlerindeki güvenlik önlemlerini artıran ve Frenklerin istedikleri zaman hacca gelebileceklerini duyuran Sultan Selahattin'in karşısında Halep yakınlarını yağmalayıp Halep sultanı Rıdvan'dan kuşatmayı kaldırması için Ulu Cami'nin kubbesine ko-

caman bir haç yerleştirilmesini şart koşan Frenk komutanı Tanc-rede. Müslümanlar belki de hiç bu kadar aşağılanmamıştır. Asıl can acıtan nokta ise Rıdvan'ın bu isteği yerine getirmesidir. (s. 75)

Yazar, Arapları yöneticilerinin yeteneksizliğiyle, askeri şeflerin bölünmüşlüğüyle eleştirip yaşadıkları yenilgileri genellikle bu sebeplere bağlarken Haçlıların da bir noktadan sonra benzer hatalara düştüğünden ve zaferden zafere koşan talihlerinin ters döndüğünden bahsetmektedir. İçine düşülen hatalarla birlikte gücün de el değiştirdiği görülebilir böylece. Bu süreç Müslümanları Kudüs'ün yeniden fethine götürecektir.

Yazar, eser boyunca baş vurduğu vakanüvislere bazen hak vermiş, bazen meseleyi abarttıklarını düşünmüş, bazen de belirttikleri olayın aslının bilinemeyeceğinden bahsetmiştir. Olayları sorgulaması ve yorumlaması açısından bu önemlidir.

Kitapta sadece savaşlara yer verilmemiş, o dönemdeki halkın yaşamından da kesitler sunulmuştur. Bölgenin siyasal, kültürel ve ekonomik özelliklerine değinilmiştir. Örneğin zamanı geldiğinde dünyanın bu bölümünün servetini oluşturacak olan petrol yatakları. (s. 40) Araplar petrolü sağlık sektöründen inşaata kadar çok çeşitli alanlarda kullanmışlardır. Yine Frenklerin ve Arapların tıp ve hukuk alanındaki farklarına da yer verilmiş, Frenklerin ilkel mahkeme yöntemleri anlatılarak o dönemdeki Arap dünyasının gelişmişlik düzeyi de ortaya konmuştur. (ss. 126-129)

Kitabın sonsözünde kendisi de bir Arap olan yazar, Arap dünyasına yönelik bir özeleştiriye bulunmuştur. Haçlı seferlerinin başladığı sırada Arapların dünyadaki en entelektüel ve en ileri uygarlığın sahibi olduğunu, sonrasında ise bu durumun giderek batıya doğru kaydığını belirtmiştir. Bu durumun sebeplerini hem haçlılar açısından hem de Araplar açısından değerlendirmiştir. Araplar, basiretli ve yetenekli hükümdarlar yetiştirme konusunda hep eksik kalmış ve kaderlerini hep yabancı idarecilerin eline bırakmıştır. Frenklere karşı mücadelenin asıl kahramanları Türk, Kürt ya da Ermeni'dir. Basiretli ve yetenekli devlet adamları yetiştirememeleriyle de bağlantılı olarak ikinci bir eleştiri noktası da istikrarlı devlet kurumları inşa edememeleridir. Her hükümdarın ölümüyle birlikte dengeler değişmekte, iç savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Araplar Haçlı seferleri sırasında Batı'dan gelen fikirlere açıl-

mayı reddetmişler, onların dillerini öğrenmeyi bir taviz olarak algılamışlar, batılıları her zaman “öteki” yerine koyup onlarla eşdeğer gördükleri modernizm kavramını yadsıyarak bu günlere gelmişlerdir. Haçlılar cephesinde ise durum hiç de böyle değildir. Frenkler bu seferler esnasında Arap uygarlığından faydalanmış, onların dillerini öğrenmiş, Arapların rahle-i tedrisinden geçmiş, Arap kaynaklardan tıp, astronomi, kimya, coğrafya vb. birçok bilgiyi özümsemiş ve taklit etmişlerdir. Batı dünyası, her ne kadar kaybeden konumunda olsa da haçlı seferlerini tabir yerinde ise bir sıçrama tahtası olarak kullanmayı başarmış, bugün refah, modernite, bilim, kültür gibi kavramlar bir zamanın barbarları olan onlarla birlikte anılır olmuştur. Yazarın son olarak değindiği bir diğer nokta Müslüman dünyanın Haçlı Seferlerini geçmişe ait bir sayfa olarak görememesidir. Ona göre Müslümanların batıya karşı bugünkü tavrının altında yedi yüzyıl önce yaşanmış bu hadiseler yatmaktadır. Devletler arası ilişkilerde bugün de benzer olayların yaşanabildiğini kabul etse de fanatiklik derecesine varan yaklaşımları yanlış ve gereksiz görmektedir. (ss. 239-243)

Kitap baştan sona okunduğunda Müslüman coğrafyanın temel sorunu, idarecilerin dini çıkarlarına alet ederek kendi menfaatleri uğruna akla gelebilecek her türlü yanlış ilişkiyi kurması, taviz üstüne tavizler vermesi, diğer Müslüman yönetimlerle birlikte hareket etmek şöyle dursun birbirlerinin kuyularını kazması olarak görülebilir. Buna göre uzun yıllar boyunca bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın mantığıyla hareket edilmiştir. Olaylar üzerine biraz daha dikkatli düşünersek bu durumun aslında derinlerde yatan temel problem olmadığı, asıl problemin yöneticilerin şahsi çıkarlarını önde tutmalarına, gaflet içinde hareket etmelerine, öfkelerine, hırslarına yenik düşmelerine engel olacak bir mekanizmanın yokluğu olduğunu söyleyebiliriz. Bahsettiğimiz problemler kökteki bu sorunun uzantıları olabilir ancak. Asıl problem, devleti oluşturan kurumların yeterince kurumsallaşmamış olması yani emir artık doğru hareket edemiyorken onu sistem dışına atan ve yerine yenisini getiren kurumların yokluğudur. Kurumlardan ziyade insanlar önemli olunca da güçlü karakterler her şeyi ele geçirip kendi elindeki nüfuzu kendi amaçlarına alet etmektedir. Peki bu duruma ne engel olabilir? Emir’in bilge biri olması, dini anlamda belli bir olgunluğa ulaşmış olması, basit insan refleksleri içeren değil, daha geniş ufuklu hamleler yapabilmesi bu durumu tersine çevirebilir. Sonuçta

yozlaşmış din ve ahlak inancı sonucu toplum bozulur ve bozulmuş bir toplumdaki da bilge bir lider beklemek boşunadır. Haçlı seferleri sırasında Müslümanların makus talihini değiştiren de bilge emirlerin başa gelişi olmamış mıdır?

Kökteki problemin uzantıları dediğimiz makam sevdası, hırs, bencillik, kıskançlık gibi İslam alemini saran hastalıklar da yabana atılmamalıdır. Hiç şüphesiz ki Müslüman yöneticiler bu nefsi hastalıklara tutulmayıp birlik içinde daha cesur, daha sistemli hareket edebilselerdi belki de tarih başka türlü yazılırdı.

Bu bağlamda eleştirel bir gözle okunduğunda kitabın, tarihe ve milletlere farklı bir bakış açısı kazandırdığı söylenebilir. Haçlı seferlerinin sadece Anadolu'yu etkilemediği, okullarda anlatılan, tarih kitaplarında birbiri ardınca okutulan savaşların kağıt üzerinde aslında çok basit anlatıldığı düşünülebilir. Yazar bu savaşları tarihi arka planını ve bölge halkının yaşanmışlıklarını da ekleyerek çarpıcı bir şekilde aktarmıştır. 11-12.yy parçalanmış Arap coğrafyasının benzerinin günümüzde de varlığını hesaba katarsak olayları yorumlama açısından kitabın ciddi fayda sağlayacağı düşünülebilir.

Kitapta anlatılanlar boyunca yazar tarafsız kalmayı başarabilmiş, birbirine tamamen zıt tarafların hem olumlu hem olumsuz yönlerini ortaya koymuş, birinin mutlak iyi değerinin mutlak kötü olduğu gibi bir izlenim uyandırmanın peşine düşmemiştir.

Hem Hıristiyan hem de Arap olan yazarın bir tarafını Hıristiyan Frenklerin, diğer tarafını ise Müslüman Arapların oluşturduğu bir hikâyeyi son derece tarafsız bir dille anlatabilmesi örnek alınması gereken bir sunum örneğidir.

Asıl adı barış şehri anlamına gelen Kudüs üç büyük dinin kimlik mücadelesine maruz kalmış, her din kendi kimliğini bu kutsal şehirle birlikte tanımlamak istemiştir. Bu kimlik mücadelesi esnasında şehrin kutsiyeti hiçe sayılmış, esasında bu üç dinde de asla kabul edilemeyecek korkunç olaylar "kutsal" adı altında gerçekleştirilmiştir. Her bir din diğerini kendi varlığı ve gerçekleştirmek istediği emelleri noktasında tehdit olarak algıladığı için ibadethanelerle dolu bu şehirde huzur tam anlamıyla hiç hâkim olamamıştır. Günümüzden geçmişe dönüp baktığımızda benzer olayların tekrar halinde olduğunu görmek son derece üzücüdür. Özellikle Yahudilerin

ve onlara destek veren Hristiyanların dünyanın sonu ile ilgili beklentileri noktasında bu şehrin oynadığı rolü göz önünde bulundursak bundan sonra da böyle devam edeceğe benzemektedir. Dileğimiz yine de barış üzerine olsun... Yeryüzü insanları bir gün hayata ve dine bakışlarını düzeltip barış içinde yaşamayı öğrenebilsin.

Fatma Gül ÖZ VARICI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi.

